

Το αφιέρωμα της «Καθημερινής» στα νεότερα λεξικά της νέας ελληνικής γλώσσας έχει διπλό στόχο: θέλει να βοηθήσει τον αναγνώστη να αξιολογήσει τα λεξικά αυτά ως προς τη χρηστικότητα και τη χρησιμότητά τους, αλλά και να εκτιμήσει τη συμβολή τους στο ζήτημα του ορισμού και της περιγραφής της σημερινής γλώσσας.

- Η Ά. Ιορδανίδου, καθηγήτρια γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Πατρών, επιχειρεί μια συγκριτική παρουσίαση των τεσσάρων λεξικών η οποία ακολουθεί – και εκλαϊκεύει – προδιαγραφές που χρησιμοποιούνται από γλωσσολόγους διεθνώς προκειμένου να αξιολογηθούν τα λεξικά ως προς την οργάνωση και παρουσίαση του λεμματολογίου, το είδος των παρεχόμενων μορφολογικών, συντακτικών, σημασιολογικών, υφολογικών και ετυμολογικών πληροφοριών, την απόδοση της προφοράς, την τήρηση της ορθογραφίας.
- Η Σοφία Τσολάκη, ερευνήτρια στο Ίδρυμα Μανόλης Τριανταφυλλίδη, μας ξεναγεί στα ενδότερα ενός λεξικού που δημιούργησε και τη μεγαλύτερη προσδοκία, αφού η αναγγελία του είχε γίνει τριάντα ολόκληρα χρόνια πριν από την έκδοσή του, του *Λεξικού της Κοινής Νεοελληνικής* (1998) του Ίδρυματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη. Δεν πρόκειται απλώς για «ιδρυματικό» λεξικό, αλλά για λεξικό «κρατικό», που ανατέθηκε στο Ίδρυμα Τριανταφυλλίδη στο πλαίσιο της μεταρρύθμισης του 1976 ως βοήθημα για τη σωστή διδασκαλία της δημοτικής.
- Τέλος, ο Εμμ. Κριαράς, ομότιμος καθηγητής στο Α.Π.Θ., ασκεί κριτική στο *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* του συναδέλφου του Γ. Μπαμπινιώτη κυρίως για το ζήτημα χειρισμού των αρχαϊσμών. Ο ίδιος είναι συντάκτης ενός από τα τέσσερα λεξικά που παρουσιάζονται εδώ, του *Νέου Ελληνικού Λεξικού – της Δημοτικής Γλώσσας* (1995), στο οποίο εμφανέστατα βαραίνει η τεράστια πείρα του από το μνημειώδες *Λεξικό της Μεσαιωνικής Ελληνικής Δημόδους Γραμματείας*.

Ελπίζουμε ο δημόσιος αυτός διάλογος να συνεχιστεί, προετοιμάζοντας το επόμενο, πιο πλατύ βήμα της ελληνικής λεξικογραφίας.

[Εισαγωγή: Τα νεότερα λεξικά της νεότερης γλώσσας]

Του Σπύρου Α. Μοσχονά*

Και τα τέσσερα λεξικά που παρουσιάζει, συγκρίνει και αξιολογεί το σημερινό αφιέρωμα της «Καθημερινής» αυτοσυστήνονται ως «βασικά» ερμηνευτικά λεξικά που δεν απευθύνονται σε ειδικό κοινό – απευθύνονται, συνεπώς, στο ευρύτερο δυνατό κοινό, στον καθηγητή και στον εκπαιδευόμενο, στο γραφιά και στο διορθωτή, στο δημοσιογράφο, στο μεταφραστή. Πρόκειται για «χρηστικά» λεξικά, λεξικά «γραφείου» ή «εργασίας»

(και ας μη θεωρηθεί ότι οι όροι αυτοί έχουν μειωτική σημασία), που όχι μόνο τακτοποιούν χρήσεις λέξεων, αλλά δίνουν απαντήσεις σε απορίες της ανάγνωσης και της γραφής· προσφέρονται λοιπόν και ως *ορθογραφικοί* οδηγοί, ως οδηγοί *συγγραφής* και, γενικότερα, *ορθής χρήσης*, ως απαραίτητα, τέλος, βοηθήματα μάθησης, αφού όλα φιλοδοξούν να αποκτήσουν επισημότερη και μονιμότερη θέση στο χώρο της εκπαίδευσης. Ιδιαίτερα το *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας* (1998) του καθηγητή γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών Γ. Μπαμπινιώτη, με τα εκτενή «σχόλια για τη σωστή χρήση των λέξεων» που περιλαμβάνει, θέλει να ανταποκριθεί, με «επιστημονικό» τρόπο, στις προσδοκίες που έχει δημιουργήσει μια πλούσια, αλλά αντιεπιστημονική, παράδοση χρηστικών οδηγών (του τύπου «Πώς να γράφουμε σωστά ελληνικά») – παράδοση, βέβαια, που θέλησε κι αυτή να αναπληρώσει κάπως την έλλειψη χρηστικών λεξικών.

Ωστόσο, κανένα από τα τέσσερα λεξικά δεν θα αρκούσαν στον τίτλο ενός χρηστικού βοηθήματος. Η φιλοδοξία όλων είναι πολύ μεγαλύτερη. Και τα τέσσερα επιθυμούν να γίνουν έργα *αναφοράς*, συμβάλλοντας, το καθένα αλλιώς, στην περιγραφή της *κοινής* γλώσσας, όπως μιλιέται και γράφεται σήμερα, αλλά και στη ρύθμισή της, στις περιπτώσεις που η γλωσσική ποικιλία κρίνεται επιζήμια ή, απλώς, δεν καταγράφεται.

Οπωσδήποτε, η έκδοση μέσα σε λίγα χρόνια τεσσάρων αξιόλογων λεξικών δεν μπορεί να θεωρείται σύμπτωση και δεν υπαγορεύτηκε από εμπορικούς μόνο ή άλλους «εξωγενείς» λόγους. Αποτελεί προϊόν ανάγκης, της ανάγκης να οριστεί η νεοελληνική ως *κοινή* γλώσσα και στο πεδίο του λεξιλογίου. Ενώ για τη γραμματική και τη σύνταξη της κοινής νεοελληνικής υπάρχουν, χρόνια τώρα, σημαντικά έργα αναφοράς (η «κρατική» *Νεοελληνική Γραμματική (της Δημοτικής)* του Τριανταφυλλίδη και των συνεργατών του και η *Νεοελληνική Σύνταξι* του Τζάρτζανου), έργα που μπορεί οποιοσδήποτε να τα αμφισβητήσει, αλλά κανείς δεν επιτρέπεται να τα παραγνωρίσει, μέχρι πρόσφατα, παρά την πίεση που δημιούργησε η

**«Λεξικά για τα ελληνικά του 21ου αιώνα» [τίτλος της εφημερίδας],
Η Καθημερινή, 5/11/2000, 49**

καθιέρωση της δημοτικής το 1976 και παρά την έκδοση, εν τω μεταξύ, ορισμένων *καλών* λεξικών, κανένα δεν κατάφερε να αποκτήσει τον τίτλο ενός λεξικού αναφοράς.

Πώς όμως ορίζουν την «κοινή γλώσσα» τα νεότερα λεξικά; Ας σπάσουμε το ερώτημα αυτό σε δύο ευκολότερα, που αφορούν έμμεσα τη σύσταση της κοινής γλώσσας και άμεσα τη σύσταση των ίδιων των λεξικών: τι περιέχουν τα λεξικά και από πού το αντλούν; Ποιες λέξεις – και χρήσεις λέξεων – περιλαμβάνουν και πού τις βρήκαν;

Για το πρώτο ερώτημα, οι συντάκτες των λεξικών μάς δίνουν σχεδόν ταυτολογικές πληροφορίες: κάθε λεξικό περιλαμβάνει τις λέξεις που περιλαμβάνει. Αυτές είναι συνήθως οι «πιο κοινές» λέξεις, οι λέξεις με την «ευρύτερη κοινωνική κατανομή», «αυτές που έχουν περάσει στον κοινό γραπτό ή προφορικό λόγο», «όσες έχουν ευρύτερη χρήση», «οι πολύ γνωστές», το «γενικό» σε αντίθεση προς το «ειδικό» λεξιλόγιο (οι χαρακτηρισμοί από το λεξικό του Ιδρύματος Μανόλη Τριανταφυλλίδη, που εξηγεί αναλυτικότερα τις επιλογές του: ο ισχυρισμός του Μπαμπινιώτη ότι το δικό του λεξικό περιλαμβάνει «όλο το εν χρήσει σήμερα λεξιλόγιο της Νέας Ελληνικής» κρίνεται υπερβολικός).

Όσον αφορά στο δεύτερο ερώτημα, κανένα λεξικό, επίσης, δεν λέει από πού και πώς συνέλεξε το υλικό του και, ακολούθως, κανένα δεν παρουσιάζει τις πηγές του (εφημερίδες, περιοδικά, λογοτεχνικά κείμενα κ.λπ.). Η αναφορά του λεξικού Τριανταφυλλίδη στο αρχείο του Λίνου Πολίτη και του λεξικού Μπαμπινιώτη στο αρχείο του Γεωργίου Κουρμούλη μάλλον επιβεβαιώνουν παρά διαψεύδουν την υποψία ότι τα υπό κρίση λεξικά δεν αξιοποιούν συγκροτημένο γραπτό και προφορικό corpus της *σημερινής* γλώσσας την οποία θέλουν να περιγράψουν και να ορίσουν. Ακόμα περισσότερο: δεν προσπαθούν καν να ορίσουν ένα τέτοιο corpus, να καθορίσουν δηλαδή, από την αρχή, τι *πρέπει* να περιλαμβάνει και τι όχι – κι ας εξαρτάται από το ζήτημα αυτό κυρίως ο λεξικογραφικός ορισμός του όρου «*κοινή* γλώσσα».

Συμβαίνει συχνά στην αξιολόγηση των λεξικών να προβάλλονται ως ζητήματα αιχμής εκείνα τα ζητήματα για τη διευθέτηση των οποίων φαίνεται να αρκούν το αισθητήριο και οι πεποιθήσεις των λεξικογράφων. Τέτοιο είναι το ζήτημα των *λόγιων* ή *αρχαϊστικών* εκφράσεων, λέξεων και τύπων που πρέπει να περιλαμβάνει ένα λεξικό της *σημερινής* γλώσσας. Όμως προαποφασισμένος τρόπος για τη διευθέτηση αυτού του ζητήματος δεν υπάρχει πια – εκτός κι αν πιστέψουμε πως υπάρχει ακόμα «*γλωσσικό* ζήτημα». Ο μόνος τρόπος επίλυσής του είναι *περιγραφικός*: η καταγραφή των *αρχαϊστικών* λέξεων στα κείμενα, όπου και όπως χρησιμοποιούνται.

Η *Νεοελληνική Γραμματική* του Τριανταφυλλίδη και η *Σύνταξι* του Τζάρτζανου κατόρθωσαν να γίνουν έργα αναφοράς, όχι επειδή κωδικοποίησαν τη νεοελληνική γλώσσα σύμφωνα με ένα κυρίαρχο πρότυπο, το πρότυπο της δημοτικής, αλλά και επειδή έδειξαν ότι η κωδικοποίηση αυτή ανταποκρίνεται σ' ένα μεγάλο κομμάτι του (γραπτού) λόγου της εποχής τους.

Θα περιμέναμε παρόμοια αντιμετώπιση της *σημερινής* γλώσσας, ειδικά από λεξικογράφους. Εντωμεταξύ, η νεοελληνική μπορεί να περιμένει το ιστορικό λεξικό που θα μας έβγαζε από την αμηχανία να ψωνίζουμε κάθε φορά τα πρότυπα μαζί με τα έργα αναφοράς.

---

* Ο Σπ. Μοσχονάς είναι λέκτορας γλωσσολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών.